

Topic-verschuiving, dat/het gaat (niet) vanzelf

Mark de Vries*

Het Nederlands gebruikt naast persoonlijke voornaamwoorden ook zelfstandig gebruikte aanwijzende voornaamwoorden om coreferentie met een toegankelijke referentiële expressie uit te drukken. Jacqueline van Kampen spreekt in haar artikel van *p-pronomen* (hij, zij, ...) en *d-pronomen* (die, dat, ...). Maar waarom hebben we eigenlijk twee paradigma's? Een voor de hand liggend antwoord is dat de verschillende soorten voornaamwoorden mogelijk een verschillende functie hebben. Van Kampen stelt dan ook dat de *p*- en *d*-pronomen in complementaire distributie staan, en wel op twee manieren, pragmatisch en syntactisch. Kort samengevat:

- (1) Een *d*-pronomen is topic-verschuivend, is gerelateerd aan de focusconstituent van de vorige zin en staat in een A'-positie (en wel zinsinitieel);
een *p*-pronomen is niet topic-verschuivend, is niet gerelateerd aan de focus van de voorgaande zin en staat in een A-positie.

Daarbij moeten aannames worden gemaakt over wat een topic precies is, wanneer topic-verschuiving kan plaatsvinden, wat een A'-positie is, enzovoort. Van Kampen's betoog is rijk aan ideeën en informatie en roept tegelijk een heleboel vragen op. Ik zal hier een aantal zaken aanstippen.

Het is bekend dat een *p*-pronomen vaak verwijst naar een subject in een vorige zin, terwijl een *d*-pronomen vaak naar een object verwijst. Van Kampen stelt, volkomen terecht, dat we uit zulk soort correlaties op grond van frequentiegegevens niet zonder meer kunnen stellen dat er een grammaticale regel is als '*p*-pron. is een subjectverwijzer'. Aangezien er cruciale tegenvoorbeelden zijn, is zo'n stelling principieel onjuist (hoewel mogelijk van enig nut als praktische vuistregel) – en de genoemde correlatie moet verklaard worden als een neveneffect van andere factoren. De vraag is natuurlijk of de claim in (1) *wel* principieel juist is. Aangezien (1) uit zeven onderdelen bestaat die niet logisch uit elkaar volgen, zullen we alle deelhypothesen apart moeten bestuderen en daarnaast de onderlinge samenhang.

Het belangrijkste lijkt mij het al dan niet topic-verschuivende karakter van *d*- en *p*-pronomen. Afgezien van het complicerende feit dat *d*-pronomen ook voor contrast worden gebruikt, merkt Van Kampen op dat bij niet-levende antecedenten het onderscheid vertroebeld is. Dat heeft te maken met een beperking van het *p*-paradigma: we ontberen helaas een sekse-neutraal zijdig voornaamwoord in de derde persoon enkelvoud in het Standaardnederlands – en ter compensatie kan een *d*-pronomen worden ingezet, dat dan niet topic-verschuivend hoeft te zijn. Hierbij wil ik twee zaken aantekenen. Ten eerste is het relevante kenmerk eerder rechtstreeks [+/- semantisch geslacht] dan [+/- levend], wat meestal neerkomt op al dan niet menselijk, plus geliefde huisdieren en biologische beschrijvingen in termen van mannetjes en vrouwtjes. Ten tweede, en dat is belangrijker, is volgens mij ook bij onzijdige en meervoudige zaken een

* Adres: Algemene Taalwetenschap, Rijksuniversiteit Groningen, Postbus 716, 9700AS Groningen. Email: mark.de.vries@rug.nl. Website: www.let.rug.nl/dvries.

d-pronomen mogelijk als niet-topic. Van contrastieve focus op *die/dat* is geen sprake in de volgende voorbeelden; in alle gevallen zou *hij* als het topic opgevat kunnen worden.

- (2) a. Joop bekeek de rode begonia eens goed. Nooit eerder had hij *die* OPgemerkt.
- b. Joop pakte de prentbriefkaarten. Hij had beloofd *die* aan zijn VAders te geven.
- c. Joop bestudeerde het gedachtegoed van Teun Hoekstra. Hij moest *dat* uit zijn HOOFT leren.

Voor de goede orde, een *p*-pronomen is in zulk soort constructies ook wel acceptabel.

Bij menselijke antecedenten lijken de zaken duidelijker te liggen. Maar ook dan zijn er contexten waarin geen sprake is van complementaire distributie, zoals de presentatieve constructies in (3):

- (3) a. Er was eens een stoere houthakker. *Die/hij* had een bijl waarmee hij elke woudreus kon vellen.
- b. Er liep in het Honderd Bunderbos eens een beer te dansen. *Die/hij* had een pot honing bij zich.

Hoe zou dat komen? Laat ik me aan een speculatie wagen. Er valt iets te zeggen voor de stelling dat de geïntroduceerde NP in een presentatieve constructie als (3) zowel topic als focus is. *Een stoere houthakker* in (3a), net als *een beer* in (3b), is fonologisch prominent en betreft ook nieuwe informatie (focus). Tegelijk is het de enige relevante NP waar de betreffende zin over gaat en het introduceert dwingend een nieuw gespreksonderwerp (topic). In Reinharts opvatting van zinstopic is het topic de NP waar de zin pragmatisch gezien iets over zegt ('pragmatic aboutness'). Dat geeft een middel om een voortgaande *discourse* te structureren: elke nieuwe propositie wordt mentaal opgeslagen onder het label van het bijbehorende zinstopic. Me dunkt dat vanuit dat perspectief elke zin een topic heeft, zelfs als de zin uitsluitend nieuwe informatie bevat. Het lijkt enigszins paradoxaal, maar de propositie die de existentie van *x* uitdrukt (mogelijk in een expliciete temporele en locationele setting en in relatie tot een of andere gebeurtenis of toestand) kan dan alleen maar onder het label *x* worden opgeslagen. Of Reinhart zelf het met deze redenering eens zou zijn geweest weet ik helaas niet. Hoe dan ook, het is denkbaar dat de betreffende houthakker of beer in zijn hoedanigheid van topic leidt tot een *p*-pronomen in de volgende zin; in zijn hoedanigheid van focus geeft hij eerder aanleiding tot een *d*-pronomen.

Als mijn suggestie juist is, hoeft een topic niet per se in de 'begingroep' te staan, zoals Van Kampen aanneemt. Daar zijn nog meer aanwijzingen voor. Zin (2c) zouden we bijvoorbeeld kunnen vervolgen met (4):

- (4) ... *Het* was zeer geleerd en ingewikkeld.

In zo'n context wisselen we van zinstopic. In de eerste zin is het *Joop*, in de derde zin *het* (= *het gedachtegoed*). Aangezien *dat* normaalgesproken een topic-verschuiver is, zou je kunnen denken dat in de tweede zin het nieuwe topic *dat* (= *het gedachtegoed*) is, ook al

staat *dat* niet in de begingroep zoals *hij* (= *Joop*).¹ Dit roept uiteraard verdere vragen op, ook over het veronderstelde A'-karakter van *d*-pronomina.

Tenslotte wil ik iets opmerken over de vraag waar een topic-verschuivend *d*-pronomen precies coreferentieel mee kan zijn. Van Kampen neemt aan dat dit de naamwoordelijke hoofdconstituent in focus is in de voorgaande zin. Een complexe consituent kan echter bestaan uit een bekend deel, plus een nieuw deel in focus; zie (5):

- (5) Heb jij vandaag nog een huis van iemand bekeken?
Ja, ik heb [het huis van JOOP] bekeken. *Die* heeft het mooi voor elkaar.

Hier is *die* coreferent met *Joop*, wat een subconstituent is van het object. De eis is dus te streng. Tegelijk is de eis niet streng genoeg. In het volgende voorbeeld staat *haar* in focus, maar topic-verschuiving van *hij* (= *die* = *Joop*) in de tweede zin naar *zij* (= *haar* = *Marie*) in de laatste zin is alleen mogelijk met een *p*-pronomen, en niet met een *d*-pronomen.

- (6) En Joop, heeft die Jan en Marie wel eens ontmoet?
Nou, hij heeft alleen HAAR wel eens gezien. *Zij/ze/*die* had toen een rode jas aan.

Vermoedelijk kan *die/dat* uitsluitend een volledige naamwoordgroep als antecedent nemen. Als de betreffende focusconstituent een pronomen is, dan neemt een *p*-pronomen de functie van topic-verschuiver over.

Ik zeg het met enige schroom, maar het lijkt erop dat uiteindelijk toch vele factoren een rol spelen bij de keuze voor een verwijzwoord uit het *p*- of *d*-paradigma. Daardoor is een complexe belangenafweging nodig, aangezien verschillende eisen op gespannen voet met elkaar kunnen staan.

¹ Een ander voorbeeld is de volgende discourse. *En hoe zit het met Joop, is Joop onlangs nog gesignaleerd? Ja, gisteren heb ik hem zelf nog op het station gezien.* De vraag maakt duidelijk dat het antwoord over *Joop* gaat, maar *hem* (= *Joop*) staat niet in de begingroep.